

Taneli Hiltunen

Murenevan imperiumin vaitonaiset ja järkähtämättömät portinvartijat

Arturo Pérez-Reverte: *Bredan aurinko*. Suomentanut Satu Ekman. Like, Keuruu 2006. (286 s.)

30-vuotista sotaa on käsitelty kaunokirjallisuudessa ja populaarikulttuurissa suhteellisen harvakseltaan, varsinkin espanjalaisesta näkökulmasta. Espanjalaiskomennossa olleiden joukkojen sen aikana käymät taistelut liittyvät samalla osaksi vielä pitkäällisempää, 80-vuotisenä sotana (1568–1648) – tai alankomaalaisittain Hollannin itsenäisyysotana – tunnettua tapahtumaketjua, jonka päätyttyä Espanja oli menettänyt asemansa johtavana eurooppalaisena sotilasmahtina. Arturo Pérez-Reverte on tehnyt tietoisin valinnan sijoittaessaan Kapteeni Alatristeromaanisarjansa tähän kultakautena tunnetun aikakauden vähittäiseen hiipumisvaiheeseen, mikä on jo itsessään merkittävä kulttuuriteko. Sarjan tarinoissa on tyylillisiä piirteitä, jotka sinänsä saavat ne mitä luonnollisimmin jatkamaan vaikkapa Dumasin muskettisoturisaagan perinteitä, mutta selkeä erottava tekijä on Pérez-Reverten sitoutuminen kompromisseja tekemättömään (inho)realistisuuteen ja yksityiskohta kerrallaan rakentuvan ajankuvan ehdottomaan autenttisuuteen. Alatristeromaanien pohjalta on mahdollista ymmärtää Espanjan kukoistuksen murenemistä sisältäpäin, minkä epäonni kaukana kuningaskunnan sydäimestä sijainneilla taistelukentillä sinetöi.

Bredan aurinko on suomennetuista Alatristeromaaneista ainoa, jossa nimihenkilö Diego Alatristero y Tenorion ja tämän nuoren suojatin Íñigo Balboa y Aguirren seikkailut asettuvat Flanderin sotatapahtumien laajempaan kontekstiin, jolloin romaanista tulee samalla eräänlainen kuninkaallisten joukkojen kronikka, joka alkaa Oudkerkin valtauksesta ja päättyy Bredan linnoituskaupungista elokuun 1624 ja kesäkuun 1625 välisenä aikana käytyyn piiritystaisteluun. Jo sarjan aiempien osien aikana kaksikko on joutunut yhdessä ja erikseen kiperiin tilanteisiin italialaisen miekkamies-palkkamurhaajan Gualterio Malatestan ja toisaalta inkvisition taholta. Lukijat ovat oppineet tuntemaan ”kapteeniksi” kutsutun veteraanisotilas Alatristerin ensiluokkaisena

toledolaissäilän ja biskajalaistikarin käyttäjänä, jolla kuitenkin on selkeä moraalikoodisto ja kerskailematon luonne. Íñigo, jonka isälle Alatraste on luvannut pitää tästä huolta, on osoittautunut ikäisekseen hyvin rohkeaksi pojaksi, jolla tosin on vielä runsaasti opittavaa tarpeettoman hengenvaaran kaihtamisessa. Nyt reppupoika Íñigokin joutuu ensimmäistä kertaa kokemaan sodan raadollisuuden, kun *Bredan auringon* tapahtumat käynnistyvät Oudkerkin kaupunginportilta, jonka laskusillan pudottamista seuraava teurastus ja hävitys muodostavat kuitenkin vasta Bredan piirityksen kauhujen esikartanon.

Romaanin espanjalaissotilaat ovat erikoistapaus muihin Keski-Euroopan taistelukenttien joukkoihin verrattuna paitsi siinä, että he ovat turhantarkkoja henkilökohtaisesta kunniastaan, myös siinä, että heillä on tapana nousta palkkarästikapinaan vasta taistelujen jälkeen – ei koskaan ennen niitä. Tilanne, jossa teloituksen yhteydessä neljä niskuroivaa komppaniaa asettuu uskollisia vastaan, on pysäyttävä hetki, sillä ryhmäsolidaarisuuden luulisi tarttuvan komppaniasta toiseen komentajakunnan ja muun upseeriston kannalta tuhoisin seurauksin. Etenkin Alatraste ja jopa eräät upseerit siirtyvätkin riveistä vastentahtoisesti, sillä ymmärtävät niskuroitsijoiden vaateiden oikeudenmukaisuuden, mutta toisaalta kapinallisetkaan eivät halua kyseenalaistaa kuninkaan auktoriteettia tai mustata rykmenttinsä mainetta. Näin välttyään erään toisen rykmentin kohtalolta, jonka ”lipunkantajat olivat kyynelsilmin rikkoneet tankoja ja polttaneet lippuja jottei niitä tarvinnut luovuttaa, kokeneet sotilaat olivat paljastaneet arpien peittämät rintansa, komentajat olivat viskoneet katkenneita toledolaismiekkojaan maahan ja kaikki ne karkeat, kauhistuttavat miehet olivat itkeneet kunniaattomuutta ja häpeäänsä”. Tilanteen repivästä ristiriitaisuudesta huolimatta lojaalit komppaniat suuntaavat kurinalaisesti aseensa kapinallisia kohti, ja hetkellisesti verilöyly omien joukkojen keskuudessa vaikuttaa mahdolliselta. Viime hetkellä arvostettu kersantti Idiáquez kuitenkin estää hädin tuskin havaittavalla päänpudistuksella tulen avaamisen. Kunniakäsitusten ehdottomuudesta ei jää epäselvyyttä.

Espanjalaisesta kiivaasta luonteenlaadusta aiheutuu monenlaista hämminkiä yhteenottojen välillä, mutta rumpujen päristessä kovapäisimmätkin jermut järjestäytyvät tunnollisesti keihäsneliöihin yksikkönsä upseerien ja lippujen ympärille. Kuninkaan puolesta taisteleva ja Espanjan, ennen kaikkea kotiseutujensa, kunnian puolustaminen ovat heille tärkeitä asioita, mutta silti mittelöiden pitkittyessä katkeriksi kuolinkamppailuiksi he taistelevat lopulta oman henkensä puolesta:

Diego Alatraste näytti vaipuneen jonnekin kaukaisuuteen. Hän oli viskannut hattunsa päätä ja hänen likaiset, sekaiset hiuksensa valuivat otsalle ja korville. Hän seisoi jalat harallaan kuin maahan naulittuina, ja koko hänen voimansa ja vihansa paloi silmissä, jotka hehkuivat punoittavina ja vaarallisina ruudin tahrilla kasvoilla. Hän heilutti aseitaan laskelmoidun tehokkaasti, iski kuolettavia sysäyksiä joita tuntuivat ampuvan jonkinlaiset kehoon kätkeyt jouset. Hän pysäytti veitsiä ja keihäänkärkiä, sivalteli ja lasi jokaisen tauon aikana kätensä lepoon ennen kuin jatkoi tappelua kuin voimavarojaan säästävä saitur. Suojauduin häntä vasten, mutta hän ei eleelläkään osoittanut tuntevansa minua; hän vaikutti olevan jossakin etäällä, ikään kuin olisi taistellut pitkän tien päässä taakseen katsomatta, ihan helvetin porteilla.

Kuva 1: Taistelukohtausten kuvaajana tunnetuksi tulleen flaamilaisen Pieter Snayersin maalaus Bredan piirityksestä, valmistunut vuosien 1625 ja 1667 välisenä aikana. Lähde: Wikimedia Commons.

On kuin kokonainen aikakausi tiivistyisi Alatrysten hahmoon: hän ei salli sotamiehen arvostaan – kersantin arvonsa hän menetti erään hämäränpuoleisen miekkamittelön vuoksi – huolimatta loukkauksia edes rykmenttinsä komentajalta tai muilta aatelisilta. Juuri upseeriston ja rivimiesten välisen dynamiikan räjähdysherkkyys tuo kerrontaan lisäväriä. Silti komentaja Bragadon ja Alatrysten välillä enimmäkseen vallitseva yhteisymmärrys on osoitus siitä, että Pérez-Reverte ei halua yksinkertaistaa tarinan yhteiskunnallista ulottuvuutta pelkäsi säätyjen väliseksi kahnailuksi. Alatryste taistelee lipun ja kuninkaan puolesta, joihin uskoo todennäköisesti enemmänkin periaatteen tasolla (”Kuningas on aina kuningas.”) ja pistää henkensä alttiiksi tehtävissä, joista hengissä selviäminen on kiinni yhtä lailla silkasta onnesta kuin sotilaallisesta kyvykkyydestä. Hänen kaltaisensa parkkiintuneet veteraanit ovat joukkojen selkäranka ja toimintakyvyn viimeinen lukko, joten ei ole samantekevää, miten upseeristo heitä kohtelee. Alatryste ei kuitenkaan ole niitä, jotka suureen ääneen vaativat oikeuksiaan, vaan hän laskelmoi tarkkaan jokaisen siirtonsa ja sanansa. Vaikka eteen tulee tilanteita, joissa Alatrysten hahmossa häivähtää inhimillinen pelko, hän ei pelkää kuolemaa, vaan haluaa sen tapahtuvan sotilaan arvolle sopivissa olosuhteissa.

Vaikka Pérez-Reverten taistelukuvaukset ravistelevat lukijaa inhorealisticella otteellaan (”aseiden kilinää ja kalketta, posahduksia ja napsetta, häijyä veitsikonserttia, vaatteiden ja ihon repeilyä, poikki naksahdavia luita sekä raivoa, kipua, pelkoa ja ahdistusta ilmaisevia korahtavia

kurkkuäänteitä”), suurimman vaikutuksen tekee hänen taitonsa pukea sanalliseen muotoon sodankäynnin yksitoikkoiset odotteluvaiheet ja verenvuodatusta seuraavat ristiriitaisten tunnekuohujen hetket. Pérez-Reverte onnistuu piirtämään erittäin uskottavia luonnekuvia lukemattomia taisteluita kokeneista, enimmäkseen vaitonaisista veteraanisotilaista, joiden rinnalla Íñigo on useista seikkailuistaan huolimatta vielä poikainen. Eräs muistettavimmista itsepohtiskelun hetkistä koittaa, kun Íñigo löytää eräästä talosta sinne raahautuneen puolikuolleen hollantilaiskyrassieerin. Hän kertoo asiasta Alatristelle ja kumppaneille sillä seurauksella, että Sebastián Copons viiltää kituvalta ratsumieheltä kurkun auki. Tyrmistynyt Íñigo jää seisomaan ruumiin luo: ”Hän näytti samalta kuin aiemmin, mutta itku oli lakannut, ja panssarikauluksen alta laskeutui tumma, paksu, kiiltävä hunttu, jonka punainen väri hehkui ikkunan takaa loistavan tulipalon valossa. Hän vaikutti entistä yksinäisemmältä; yksinäisyys oli niin puistattavaa, että se tuotti minulle syvää, riipaisevaa tuskaa, ikään kuin olisin itse tai osa minua olisi maannut siinä seinännurkassa ja katsellut yötä liikkumattomin, ammottavin silmin.” On kuitenkin jo nähtävissä, että Íñigosta tulee vuosien kuluessa kehittymään osittain isäntänsä kaltainen jo siitä syystä, että hän jakaa samat raskaat koettelemukset.

Kaiken tämän rinnalla taktiset siirrot ja ylevät taisteluhuudot ovat lopulta vain sotakokemuksen pintaa, ja katkerin taistelu tapahtuu kunkin sotilaan pään sisässä. Tämä korostuu entisestään Bredan piirityksen aikana, kun Alatriste tovereineen saa käskyn laskeutua kaupungin alle kaivettuun, hautausmaan alitse kulkevaan miinatunneliin estämään hollantilaisten toiminta vastatunnelissaan. Nopeus muodostuu välttämättömimmäksi hyveeksi, ja vain miehistä kylmähermoisimmilla on kanttia uhmata kohtaloaan pahimmillaan vain muutaman askelen päässä operoivia vihollisia ja sortumia uhmaten. Väittäisinkin, että piirityssodankäynnin raadollisuutta ei ole kirjallisuudessa koskaan kuvattu yhtä piinaavasti ja klaustrofobisesti:

– *Rikkiä! hän [Alatriste] huusi. Lemu levisi hitaasti tunneliin; omalla puolellaan hollantilaiset epäilemättä lietsoivat palkeilla ilmaa täyttääkseen koko käytävän oljen, tervan ja rikin katkulla. He eivät selvästikään piitanneet hiukkaakaan toisella puolella elävistä maanmiehistään tai pitivät siinä vaiheessa jo varmana, ettei näitä enää ollut elossa. Ilmavirtaus edisti operaatiota, eikä aikaakaan kun savu myrkyttäisi ilman. Alatristekin hätääntyi ja konttasi rojun ja ruumiiden yli taaksepäin, törmäsi tovereihinsa jotka tunkivat kaponneerin suulle ja viimein, odotettuaan ikuisuudelta tuntuneen hetken, hän kömpi taas tunnelissa niin nopeasti kuin pääsi, painoi kyynärpäitä ja polviaan hautausmaalta sortuneeseen multaan ja luihin. [...] Vihdoin hän pääsi suureen tunneliin,*

josta saksalaiskaivajat olivat lähteneet, ja sitten espanjalaisten juoksuhaudaan, jossa hän riuhtaisi liinan kasvoiltaan vetääkseen kiireesti ilmaa keuhkoihinsa ja pyyhkäisi sitten hikisiä ja multaisia kasvojaan. Hänen ympärilleen kerääntyi samanlaisia likaisia ja nuhruisia, nääntyneitä ja valosta sokaistuneita eloon heränneitä ruumiita.

Eräs Alatraste-sarjan erikoisuus on Íñigon toimiminen osittain minäkertojana, mikä tuo kuvattuihin tapahtumiin välittömyyttä ja myös retrospektiivistä omaelämäkerrallisuutta. Sodan kuvaamisessa nuorukaisen silmien läpi ei sinänsä ole mitään uutta, mutta harvoin esiin työntyy yhtä musertavasti yksinäisyys, hiljaisuuteen kätkeytyvä fatalismi ja epätoivo – ja kuitenkin myös ylpeys kuninkaallisten joukkojen apuna toimimisesta. Pérez-Reverte joutuu käyttämään myös perinteistä kolmannen persoonan kerrontaa silloin, kun Íñigo ei itse ole yksi toimijoista ja toisaalta kaikkietietävää kertojaa pystyäkseen konkretisoimaan laajemmin sen monimutkaisen sotilaspoliittisen kuvion, joka sai espanjalaiset liittolaisineen taistelemaan Flanderissa. Espanjan pyrkimykset imperiuminsa koossapitämiseksi ovat valumassa hiekkaan, mutta siitä huolimatta rivisotilaat hoitavat velvollisuutensa mukisematta, sillä kysymyksessä on Cartagena-rykmentin ja viime kädessä heidän oma kunniansa.

Bredan auringon lukuisiin ansioihin kuuluu myös espanjalaisjoukkojen laajan etnisen kirjjon esille tuominen. Monet historialliset seudut, maakunnat ja kaupungit, kuten León, Oñate ja Biskaja, ovat edustettuina, ja mahtuupa joukkoon myös esimerkiksi romanijuuret omaavia sotamiehiä. Leireissä ja taistelukentillä ei kysellä sukupuuta, vaan ainoastaan sillä on merkitystä, miten luotettavasti kukin mies selviytyy sabotaasitehtävistä ja omalla paikallaan keihäsneliössä tai hakapyssymiehenä sen laidoilla. Joukkonsa kirjavuudesta huolimatta he pystyvät taistelemaan vaikka ilman upseereja ja aliupseereja, mikä ylläpitää vielä tovin mielikuvaa espanjalaisten voittamattomuudesta. Ruyterin myllyn luona, Bredaan johtaneesta tiestä, Sevenbergenin patoa räjäytettäessä ja Terheydenin linnakkeella käydyissä taisteluissa he onnistuvat saavuttamaan voitot, ja Bredan kaupungin antautuessa vanha voimatasapaino näyttää yhä olevan ennallaan. Jo mieheksi varttunut kertoja Íñigo ei kuitenkaan anna huijata itseään, vaan nimittää monasti Espanjaansa ”arvottomaksi” – kultakauden loppu on käsillä.

Epilogissaan *Bredan aurinko* kuvaa sitä, kuinka piirityksen kauhut kokeneiden kuoltua ihmiset tulevat muistamaan ainoastaan virallisen historian version, jonka Diego Velázquez on ikuistanut kuuluisaan maalaukseensa *La Rendición de Breda*. Sen etualalla hollantilaisten komentaja Justinus Nassaulainen ojentaa kaupunginavaimen marsalkka Ambrosio Spinolalle silmäätekevien aatelisten katsellessa. Taisteluista ja piirityksestä kertovat enää taustalla näkyvät savupilvet. Enin osa tavallisista sotilaista on anonyymejä, hailakoita hahmoja – ikään kuin heidät olisi maalattu mukaan ainoastaan olosuhteiden pakosta. Ironinen kehä sulkeutuu, ja Pérez-Reverten kerronnasta jää päällimmäisenä mieleen se, että hän pitää niiden puolta, jotka virallinen historia unohtaa.

Kuva 2: Diego Velázquezin vuonna 1635 valmistunut maalaus *La Rendición de Breda* (Bredan antautuminen). Lähde: Wikimedia Commons.

Kaiken kaikkiaan *Bredan aurinko* on asiantuntevalla otteella kirjoitettu lukuromaani, joka on paljon enemmän kuin pelkkä mukaansatempaava seikkailutarina. Sodan todellisuus paiskataan lukijan kasvoille kaikessa vastenmielisyydessään, eikä tietoisuus siitä, että Alatraste ja Íñigo selviävät hengissä jatkamaan seikkailujaan, vähennä juonen intensiteettiä. Silti sota on enimmäkseen odottelua, minkä Pérez-Reverte tekee selväksi taistelukuvausten väliin jäävillä sotilaiden sielunmaisemia maalaavilla, yksinäistä yksitoikkoisuutta havainnollistavilla hetkillä. Erilaisten aseiden sekä rivisotilaiden rähjäisten ja upseerien tyylikkäiden vaatteiden pikkutarkat yksityiskohdat tuovat viimeisen silauksen vaikutelmaan autenttisuudesta, jota realistinen ote tukee. Myös sotilaspoliittisen tilanteen ja liittoumien kokoonpanojen selvittäminen tapahtuu riittäväällä tarkkuudella, jotta lukija pystyy sijoittamaan Alatrastein ja hänen taistelutoveriensa vaiheet 30-vuotisen – tai 80-vuotisen – sodan laajaan ja erittäin monimutkaiseen kontekstiin. Mennyt hidalgosotilaiden aika herää henkiin tavalla, jossa raadollisuus kulkee joka hetki ylevyyden kannoilla tuhoa niittäen. Kuninkaan ja lipun puolesta, mutta millaista henkilökohtaista hintaa maksaen?

Taneli Hiltunen on filosofian maisteri, joka tekee mahdistosodan viktoriaanisia taistelukupauksia käsittelevää väitöskirjaansa Turun yliopistossa yleisen historian oppiaineessa.